

הפטרת יתרו
פרשת השלום (ישעיהו, ו')
הרב יהודה שביב

א. ההתגלות בסיני וההתגלות בהיכל

ברור לכל שמעמד הר סיני הוא עיקרה של הפרשה, והפטרה שנקבעת לפרשה מעין זו, ראוי שתקביל ותתאים לעניין מתן תורה. מעתה יש לתמוה מה ראו מסדרי ההפטרות לקבוע כהפטרת פרשתנו דווקא את תיאור הקדשת הנביא ישעיהו. מסתבר שביקשו להקביל בין שתי ההתגלויות: בין זו שבסיני לבין ההתגלות בהיכל, לה זכה ישעיהו.

אמנם כמה וכמה דברים מבדילים בין ההתגלות בסיני להתגלות בהיכל, אבל העניין המשותף הוא היות קשר בין הבורא היושב על כסא רם ונישא לבין ברואיו, או לבין מי מברואיו. והרי זה מלמד כי החזיון בסיני לא היה חזיון חד פעמי, אלא היווה מעין פתיחה להתגלויות נוספות. וכך הרי הובטח למשה בתחילת דברי ה' אליו בסיני: "וגם בך יאמינו לעולם" (י"ט, ט) - "גם בך גם בנביאים העתידיים לעמוד אחריך" (מכילתא).

ההבדל היותר גדול הוא שההתגלות בסיני היתה לעיני העם כולו - "וכל העם ראים את הקולת...". (כ', טו). הם שמעו את הדיברות הראשונות מפי הגבורה (מכות כד, א), והיתה זו להם חוויה קיבוצית כללית. לעומת זאת ההתגלות של ישעיהו היתה לו לבדו. אמנם ביקשו ממנו להביא את דבר ה' אל העם, אבל בעיקרה ההתגלות היא חוויה נבואית פרטית של הנביא.

ואולי נקבעה נבואה זאת כהפטרה כדי ללמד שאף ההתגלות בסיני היה בה עניין ליחידים. העובדה שכל העם ראו יחדיו, לא ביטלה את האמירה המכוונת לכל אחד ואחד אישית. - "ונאמרו כל הדברות כולן בלשון יחיד... כי עם כל אחד ידבר - ולכל אחד יצוה" (רמב"ן בפירושו לכתוב "אנכי ה' א-להיך". כ', ב). ולפי מדרשי חכמים לא רק שכל אחד שמע, אלא כל אחד קלט לפי כוחו ודרגתו. וכך דרשו: "קול ה' בכח' - בכוח של כל אחד ואחד: הבחורים לפי כוחן והקטנים לפי כוחן" (שמו"ר פרשה כט, א). ובמדרש תנחומא שנינו: "אמר רבי לוי: נראה להם הקב"ה לישראל איקונין הזו שיש לה פנים מכל צד ואלף בני אדם מביטים בה והיא מבטת בכולם, כך הקב"ה כשהיה מדבר כל אחד ואחד מישראל אומר: עמי היה הדיבור. 'אנכי ה' אלהיכם' אין כתיב, אלא 'אלהיך', ... ואל תתמה על הדבר הזה, שמצינו במן שיורד לישראל וכל אחד מהן טועמו כפי כחו, ואם המן כך - הדיבור על אחת כמה וכמה".

נמצא אז כל עם ה' נביאים וכל אחד הוא בחינת שליח, כמוהו, כמעט, כישעיהו. ואפשר גם שההתגלות לישעיהו, הרואה את ה' יושב על כסא רם ונישא, יש בה כדי להזכיר לשומעים כי בסמוך למתן תורה היתה התגלות, שאמנם אינה נזכרת בפרשתנו, אלא בפרשת משפטים כאמור: "ויראו את א-להי ישראל ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר ... ויחזו את הא-להים" (כ"ד, י-יא).

ב. ראשית ואחרית

ערב ההתגלות בסיני הוצב בפני העם אידיאל מרהיב: " ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש" (י"ט, ו). ואנו נפעמים ומתלהבים יחד עם כל העם העונה יחדיו: "כל אשר דבר ה' נעשה" (י"ט, ח).

לעומת זה כמה מדאיבה התמונה העולה מפסוקי ההפטרה. הנה ישעיה מעיד: "בתוך עם טמא שפתיים אנכי יושב" (ו', ה), וחזות קשה הוא חוזה לעם: "שאו ערים מאין יושב ובתים מאין אדם... ורחק ה' את האדם (ו', יא-יב). נראה כאילו מכל החזון של סיני לא נותרו לא רעיונות ולא אנשים שיגשימו אותן.

אולם מכחה של ההתגלות הראשונית בסיני, באה גם תקווה גדולה, כי חרף כל הקלקולים, אם אך יראו וישמעו ויבינו כי אז "ושב ורפא לו (ו', י), עדיין קיימת אפשרות של תשובה ורפואה. ואם גם 'גוי קדוש' נראה כעומד ללכות, הרי שארית תיוותר - "זרע קדש מצבתה" (ו', יג).

ג. מלוא כל הארץ

ישעיהו שומע את השרפים הקוראים זה אל זה: "קדוש קדוש קדוש ה' צבאות מלא כל הארץ כבודו" (ו', ג). כמכריזים ואומרים: כבודו של ה' אינו מצומצם שם להיכל, אלא הוא מלוא כל הארץ.

הכרזה זו חשוב שתשמע בסמוך לתיאור מעמד הר סיני. שכן נראה כי עניין מיוחד בזה המקום המתקדש לקראת הופעת המעמד ("הגבל את ההר וקדשתו" (י"ט, כג). אבל באמת קדושת ההר זמנית היא ו"במשך היובל המה יעלו בהר" (י"ט, ג). שכבודו של ה' מלוא כל הארץ. (1)

ד. כפייה

שונה הוא ישעיהו משאר נביאים. שאר נביאים לא נתרצו מיד ללכת בשליחות. כבר אביהם של נביאים, משה רבנו, עמד בסירובו ימים אחדים, ואף ירמיהו מבקש שלא להישלח. ואילו ישעיהו 'מתנדב' לילך, עוד בטרם הטילו את השליחות עליו:

"ואשמע את קול ה' אמר את מי אשלח ומי ילך לנו, ואמר הנני שלחני" (ו', ח).

אפשר שהחזיון המיוחד יש בו כמין כח של כפייה; אי אפשר שלא לילך בשליחות. והרי זה מעין כפיית הר כגיגית שמצאנו במעמד הר סיני (ראה שבת פח, א), שנתפרשה במובן של כפייה פנימית, האדם אינו יכול שלא להענות נוכח ההתגלות המיוחדת (2).

ה. כל נתיבותיה שלום

מנהג משונה נוהגים האשכנזים בהפטרה זו. לא זו בלבד שאין הם מסתפקים בקריאת פרק ו' (כמנהג הספרדים) ומוסיפים פסוקים אחדים מפרק ז' (3), עוד זאת הם עושים, שהם מדלגים דילוג ארוך מאד על פני פסוקים רבים כדי להגיע למה שנראה להם מתאים כפסוקי חתימה (הדילוג מפסוק ז' בפרק ז' ועד לפרק ט' פסוק ה). ואף שתופעת הדילוג ידועה ונוהגת לפעמים, בכל זאת דילוג כל כך ארוך דומה שלא מצינו.

נראה בעליל שהיה עניין לחתום באותם שני פסוקים דווקא. מה מצוי בהם? דבר משותף לשני הפסוקים הוא השלום. "ויקרא שמו פלא יועץ אל גבור אבי-עד שר-שלום למרבה המשרה ולשלום אין קץ" (ט', ה-ו).

אם נבקש מכנה משותף לכל חלקי הפרשה דומה שנמצא את... השלום, שהוא הסובב בכל פרשיותיה. בראשית הפרשה ציפורה שבה אל משה אחר שילוחיה, ובפגישת יתרו עם משה שואלים הם איש את רעהו לשלום (י"ח, ז). עצם ביאתו של יתרו למחנה ישראל בשורה של שלום יש עימה, במיוחד לאור מה שאירע בסוף פרשת בשלח; מלחמת עמלק. עצתו של יתרו בארגון מערכת המשפט באה כדי ש"כל העם הזה על מקמו יבא בשלום" (י"ח, כג).

שלום בקרב ישראל והיותם 'כאיש אחד בלב אחד' (רש"י י"ט, ב) הוא שאיפשר את קבלת התורה (4).

כל-כולה של התורה לא ניתנה אלא לעשות שלום בעולם - "גדול השלום שכל התורה ניתנה לעשות שלום בעולם, שנאמר: 'דרכיה דרכי נעם וכל נתיבותיה שלום'" (רמב"ם סוף ספר זמנים). התבוננות בעשרת הדיברות תגלה כי כל עצמם של הדיברות לעשות שלום באו.

ואף בסופה של הפרשה נרמזנו על חשיבות השלום:

"ואם מזבח אבנים תעשה לי לא תבנה... כי חרבך הנפת עליה ותחללה" (כ', כב).

ובמכילתא הוסיפו על כך:

"רבן יוחנן בן זכאי אומר: הרי הוא אומר 'אבנים שלמות תבנה' - אבנים שמטילות שלום. והרי דברים קל וחומר: ומה אם אבנים שאינן לא רואות ולא שומעות ולא מדברות, על שמטילות שלום בין ישראל לאביהם שבשמים אמר הקב"ה לא תניף עליהם ברזל, המטיל שלום בין איש לאיש, בין איש לאשתו, בין עיר לעיר, בין אומה לאומה, בין ממשלה לממשלה, בין משפחה למשפחה - על אחת כמה וכמה שלא תבואהו פורענות" (5).

אפשר שביקשו מסדרי ההפטרה פסוקים שיבליטו יסוד זה, המבריח בפרשתנו מן הקצה אל הקצה. חיפשו ומצאו את השלום הנזכר בפרק ט' - " ש ר - ש ל ו ם , למרבה המשרה ו ל ש ל ו ם אין קץ".

הערות:

(1) אכן בסוף הפרשה נאמר בהקשר למזבח: " ב כ ל ה מ ק ו ם אשר אזכיר את שמו אביא אליך וברכתיד" (כ', כא). ואף שהכתוב אומר "בכל" הרי הוא מגביל "המקום", משמע המקום המיוחד ולא כל מקום, וראה במכילתא ובראשונים על אתר. באמת, לעומת ההכרזה בישעיה באה הקביעה ביחזקאל "ברוך כבוד ה' ממקומו" (ג', יב). עניין זה של "ייחוד מקום" לעומת "מלא כל הארץ" זוקק עיון נפרד.

(2) ה'משך חכמה' עה"פ ויתיצבו בתחתית ההר הסביר: "שהראה להם כבוד ה' בהקיץ ובהתגלות נפלאה, עד כי ממש בטלה בחירתם הטבעי ויצאה נשמתם מהשגת כבוד ה' והיו מוכרחים כמלאכים בלא הבדל. וראו כי כל הנבראים תלויים רק בקבלת התורה...".
ובמדרש עשרת הדיברות ("אוצר מדרשים" לאייזנשטיין חלק ב', עמ' 453) מצינו: "הקב"ה נתן להם רשות שהיו יכולים להסתכל בכבודו... והיה הדיבור אומר: תקבל עליך את התורה... והן עונין הן הן... מיד פתח להם הקב"ה שבעה הרקיעים ושבעה הארצות ואמר: ראו, אתם עדי שאין כמוני במרומים ובארץ, ראו שאני אחד ונגליתי אליכם בכבודי ובתפארתי. ואם יש לך אדם שיאמר עבדו לכם אלהים אחרים, אמרו לו: וכי יש אדם שראה את בוראו פנים בפנים בכבודו ובתפארתו ובגבורתו ויניחחו וילך לעבודה זרה?"

(3) מסתבר שהתוספת באה גם כדי להגיע למינימום של עשרים ואחד פסוקים, הנדרש דרך כלל להפטרה.

(4) "לא היו ישראל ראויים לקבלת התורה עד אשר יהיה שלום ביניהם, בעלי אסופות נתנו מרועה אחד והתורה כל נתיבותיה שלום, כי מתוך פירוד הלבבות זה אוסר וזה מתיר נמצאת התורה כשתי תורות" (כלי יקר).

(5) נמצאת פרשת יתרו משמשת כמין ניגוד לפרשת בשלח. בשלח עומדת בסימן מלחמה: בתחילתה - 'בראותם מלחמה', 'וחמושים'; באמצעה - המלחמה על הים, 'ה' איש מלחמה', ובסופה - מלחמת עמלק. ולעומתה פרשת יתרו היא פרשת השלום, בתחילתה, באמצעיתה ובסופה - כל נתיבותיה שלום, התגלויות שנתגלה להם ה' בפרשת בשלח היו של ה' איש מלחמה, ואילו התגלויות שביתרו הן בשמו שלום. במכילתא לפסוק אנכי ה' א-להיך מצינו: "למה נאמר, לפי שנגלה על הים כגיבור עושה מלחמות... נגלה על הר סיני כזקן מלא רחמים".....